

ПОЈАМ ВЕРЕ (ΠΙΣΤΙΣ) У „ПРВОЈ ПОСЛАНИЦИ КОРИНЋАНИМА” СВ. КЛИМЕНТА РИМСКОГ

ЗДРАВКО ЈОВАНОВИЋ

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Мије Ковачевића 11б, Београд, Србија
zjovanovic@bfspc.bg.ac.rs

САЖЕТАК: *Прва њосланица Коринћанима* Св. Климента Римског један је од најстаријих патристичких списа из опуса хришћанске књижевности и одражава разноврсну теолошку и културолошку тематику у турбулентном прелазном периоду из апостолске у постапостолску епоху древног хришћанства. Повод за настајање списа били су немири у коринтској заједници хришћана изазвани нелегитимним свргавањем неколико тамошњих презвитера. У свом писму аутор непосредно повезује тему поштовања еклисијалне структуре и јерархијског поретка са темом аутентичне вере. У овом контексту, у овом раду представљено је ранохришћанско повезивање вере (πίστις) са специфичним етосом који аутор Посланице илуструје егзегезом парадигматичних старозаветних и новозаветних текстова. Разрешење конфликта, што представља превасходни Климентов циљ, реконструише се истраживањем начина на који он повезује појам вере с деловањем, односно практичним испољавањем које има своје социолошке, а не само индивидуалне и интроспективне конотације.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Климент Римски, вера, еклисијална структура, јединство, поредак

Корпус ранохришћанске књижевности познат као *Дела айосџолских ученика*¹ представља збирку разноликих текстова, барем када је реч о чињеници да они не представљају само једну конкретну теолошку школу или једно локално предање. Ради се заправо о жанровски, тематски и контекстуално разноврсној збирци. Значај овог корпуса текстова огледа

¹ Превод целокупног корпуса на српски језик начинио је епископ проф. др Атанасије Јевтић. Цитати из *Прве њосланице Коринћанима* Св. Климента Римског преузети су из превода: [Јевтић 1999: 173–210]. Наводи из изворног текста преузети су из: [Jaubert 1971: 98–204].

се понајпре у чињеници да су они веома древни, али и да осветљавају један изузетно значајан, прелазан период у животу ране Цркве. Реч је наине о драматичном периоду преласка из постапостолске епохе (време настајања последњих новозаветних текстова) у епоху првих великих и систематичнијих хришћанских писаца из апологетског и каснијих периода хришћанске књижевности (почев од Јустина, преко Иринеја, Тертулијана, Кипријана и других). Актуелност *Дела айосѿолских ученика* за историографију древне Цркве и ранохришћанске литературе, али и за савремену теолошку мисао [Ђаковас 2014: 224–236], огледа се и у чињеници да су списи изразито контекстуално условљени. Они представљају такозвану ситуациону рефлексију коју не одликује систематичност и прецизна категоризација у излагању, већ радије одговор на специфичне потребе адресата.² У овом смислу ови текстови поседују превасходно интерно хришћанску, еклисијалну тематику и одражавају атмосферу у којој је рана Црква трпела притиске изнутра (схизме, лажни учитељи, ране јереси), али и споља (гоњења од стране римских власти, диспути с Јудејима и паганима). Аутори текстова покушавали су да идентификују и артикулишу основне карактеристике аутентичног хришћанског живота и учења које су постапостолске генерације писаца наследили од апостолских заједница. У покушају остварења овог циља било је незаобилазно размотрити неке од фундаменталних тема као што су нпр. јединство Цркве (Климент, Игнатије, *Варнавина ѿсланица*, *Дидахи*), јерархија и структура Цркве (Климент, Игнатије), основна богослужбена последовања (*Дидахи*), вера и православно учење (Климент, Игнатије, Варнава), етика, однос Цркве и света (*Друџа Клименѿова*, *Јермин ѿасѿир*, *Дидахи*), ауторитет старозаветних и новозаветних текстова и ранохришћанска егзегеза (Климент, *Посланица Филипѿанима* Св. Поликарпа Смирнског, *Друџа Клименѿова*, Папије Јерапољски), прогони и етос мучеништва (Игњатије, *Сѿрадање Поликарѿово*), омилија (*Друџа Клименѿова*), апокалиптика (*Јермин ѿасѿир*), апологетика (*Посланица Диоѿнеѿу*), итд.

У времену када су настајали списи из збирке *Дела айосѿолских ученика* (оквирно – крај 1. и прва половина 2. века по Христу) превасходан задатак с којим су се аутори суочавали био је, дакле, очување чистоте апостолског Предања и наглашавање његовог неупоредивог значаја за свакодневну богослужбену праксу, етос, егзегезу и развој учења у постапостолској Цркви (у овом контексту, примера ради, новозаветни текстови се екстензивно цитирају) [Nielsen 2007: 61–75; Gregory 2005: 129–157]. Међутим, испуњење овог задатка није било нимало једноставно имајући у виду управо чињеницу да је нова епоха била постапостолска, тј. да се Црква суочавала с драматичним одсуством непосредних апостолских ауторитета и могућношћу њиховог *ad hoc* расуђивања у контроверзним ситуацијама. У овом смислу, у списима из *Дела айосѿолских ученика*, а такође и, веома наглашено, у *Првој ѿсланици Коринѿанима* Св. Климента

² У овом погледу сличност с текстовима који сачињавају канон Новог Завета сасвим је очигледна. Опширније у: [Hagner 1973: 135–350; Gregory 2005: 129–157].

Римског, приметан је покрет ка истицању значаја конкретних институција и служби које су наследиле апостолско служење (иако, у строгом теолошком смислу, ово служење наслеђује целокупна Црква, а не само поједине јерархијске структуре) и наглашавање потребе послушности овим ауторитетима, у свим битнијим питањима за живот младих еклисијалних заједница.³ У периоду када наведени списи настају приметан је и појачан напор ка избличавању и оповргавању лажних учења, наглашавању етичког аспекта живота у заједници Цркве, као и указивање на темељне богослужбене аспекте вере. Институционална стабилност је, дакле, представљала један од начина на које је Црква реаговала суочавајући се с бројним новим и неаутентичним учењима и начином живота који су са собом доносили обраћеници из древних политеистичких религија, живота који је често био прилично далеко од идеала јеванђеоске поруке. Климентова посланица представља вероватно једну од најупечатљивијих илустрација овакве атмосфере у животу младе хришћанске Цркве и ово је разлог због којег би значај институционалне стабилности и поштовања поретка требало имати на уму као контекстуалну матрицу у оквиру које аутор развија своје теолошке увиде на различите теме, међу којима је тема аутентичне вере (πίστις) свакако једна од најзначајнијих.

НЕМИРИ У КОРИНТУ

Прва ѱосланица Коринћанима Св. Климента, поред списка који су ушли у канон *Новоџ завета*, представља вероватно најзначајнији хришћански документ из 1. века. Иако је практично немогуће потпуно прецизно утврдити датум настајања *Посланице*, најчешће се овај спис смешта у време око 96. године по Христу [Gregory 2006: 223–230].⁴ Крајем 1. века Коринтска црква је, након догађаја које је отприлике 40 година раније описивао апостол Павле,⁵ била изнова потресена подвајањима и свргавањем извесних презвитера од стране „једног или два лица”, (47: 6), упркос чињеници да су свргути презвитери водили „правиан живот” (44: 6). Овакав развој догађаја послужио је као непосредан повод за писање *Прве ѱосланице Коринћанима* Св. Климента Римског [Јевтић 2015: 35]. Иако су поделе и фракције у Павлово време биле израженије, и у Климентово време јединство Цркве је поново представљало централни проблем коринтске заједнице [Peterlin 1996: 57–69].⁶ Основна тема *Посланице* је, последично, апел

³ Значај и развој јерархијских структура у раном хришћанству предмет је учесталих студиозних анализа у савременој стручној литератури. Видети: [Maier 2002: 87–146; Jeffers 1991: 90–105; Petitfils 2016: 141–197; Moriarty 2012: 115–138; Koet 2013: 345–362; Filson 1939: 105–112; Bévenot 1966: 98–108; Campenhausen 1969: 76–123].

⁴ Тј. у последњу годину владавине императора Домицијана (81–96).

⁵ Средином шесте деценије 1. века Павле је упутио две посланице цркви у Коринту (коју је он лично основао). Обе посланице су ушле у канон Новога завета.

⁶ Императив очувања јединства Цркве је тема која у потпуности прожима целокупан текст *Посланице*. Јединство хришћана је идеја која повезује све аргументе, молбе, апеле и цитате које аутор уноси у текст свог писма Коринћанима. Сасвим је јасно да се јединство Цркве не сагледава као реалност која постоји по себи, аутоматски, објективно и стабилно, без икаквог труда чланова Цркве да га чувају и да се за њега боре без прекида и по сваку цену.

Коринћанима за васпостављање јединства (гл. 51–59), које је угрожено побуном мањег броја арогантних хришћана [Nunn 1946: 39–45]. Ово је разлог због којег су теме смирења, потчињавања и поштовања поретка снажно наглашене (16–18, 28–32, 37–38), упоредо с темом служења и његовим утемељењем у апостолском прејемству. Наиме, ауторитет и порекло сваког служења Св. Климент повезује с Очевим послањем Сина, Христовим послањем апостола и апостолским постављењима осталих служитеља у хришћанским заједницама (42; 44) [Zizioulas 1997: 171–208]. Када је пак конкретно реч о теми овог текста може се констатовати да се, иако у *Посланици* не постоји посебно поглавље посвећено појму вере, у њој налази довољан број исказа који разјашњавају поимање и функционалност појма πίστις у фрустрирајућим околностима кроз које је пролазила заједница коринтских хришћана.

ВЕРА И (НЕ)ПОШТОВАЊЕ ЕКЛИСИЈАЛНОГ ПОРЕТКА

Узроци који су водили ка поделама од стране аутора нису доведени у везу с губитком јединства у вери, у смислу практиковања неаутентичног учења од стране појединаца; стога, у *Посланици* нема дискусије о лажним учењима у Коринту. Међутим, смирење и послушност према Богу и вољи Божијој пројављеној у поретку и структури Цркве чврсто се повезују с појмом вере и стога вера схваћена на овакав начин представља кључ за превазилажење подела у заједници. На самом почетку списка аутор наглашава да је одувек општепозната била „свеврлинска и постојана вера (πίστις – 1: 2)“ Коринћана, али да је избијањем подела узрокованих завишћу она „помрачена“ (ἀμβλωπιῆσαι – 3: 4). Дисхармонија и несугласице, дакле, недвосмислено воде ка помрачењу вере. Присвојна заменица наведена у генитиву: „у вери својој помрачи се“ (3: 4 ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ) јасно указује да вера о којој аутор говори јесте неаутентична „вера“ појединца са схизматичком свешћу и поступањем.

Парадигме аутентичног разумевања вере које Климент у контексту кризе и тражења начина за њено превазилажење истиче преваходно су тражене, пронађене и протумачене у корпусу старозаветних и новозаветних текстова. У овом смислу, између осталог, аутор наводи примере старозаветне вере Аврамове (10: 1), Равине (12: 1), и новозаветне вере Петрове и Павлове (5: 4–5). Контраст који се препоручује за разматрање је смирена послушност и гостољубље Раве и Аврама и љубомора и завист који су узроковали гоњења Петра и Павла, који су и у коринтском случају узрок подела међу хришћанима. Појам трпљења (ὑπομονή – 5: 5; 5: 7) је такође уско повезан с појмом вере. Вера је, стога, посвећеност послушању вољи Божијој која се пројављује до самог краја (као и у случају Данаиде и Дирке, које „достигоше до сигурнога пута вере“ – τῆς πίστεως βέβαιον ὁρόμον

У овом контексту, Климент сматра потпуно невероватном и неприхватљивом чињеницу да су појединци у Коринту себи допустили да изазивају немире и угрожавају јединство, иако су сви без изузетка благословени многим даровима Божијим: „Животом у бесмртности, светлом у праведности, истином у слободи, вером у уверенисти, уздржањем у светости (35.1)“.

κατήντησαν – 6: 2). Самопожртвовање је такође кључно за истиниту веру – као примере ове врлине аутор наводи Јудиту и „савршену у вери” Јестирју (ἡ τελεία κατὰ πίστιν – 55: 6). Појам вере, протумачен у контексту подела у коринтској заједници хришћана, подразумева посвећење које води ка врлинском животу, с превасходним циљем очувања мира и јединства, али, у зависности од тежине искушења, и до трпљења које може водити чак до мучеништва. Стога, Св. Климент веру тумачи као начин живота у заједници, као етос смирења и потчињавања (28–32), љубави (49), слоге, мира и послушности (60: 4), који су темељ аутентичног хришћанског живљења. Хришћани су призвани да „верују из свег срца” (πιστεύοντας ἐξ ὅλης τῆς καρδίας – 34: 4), „призивају у вери и истини” (ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ – 60: 4) и буду „једнодушни, без злопамтљивости” (62: 2). Истовремено, по Климентовим речима, изнад свега, вера је „дар Божији” (35: 1–2; 64: 1) и залог нашег оправдања пред Богом који је „изабрао Господа Исуса Христа и кроз Њега нас за народ избрани” (64: 1).

Вера је, у теологији *Посланице*, уско повезана с поверењем и прихватањем Божијих обећања јер једино је тако могуће да „вера Његова оживи у нама” (ἀναζωπυρησάτω οὖν ἡ πίστις αὐτοῦ ἐν ἡμῖν – 27: 3), али на такав начин да се равнотежа између вере и дела обавезно очува. Дела сама по себи нису довољна. У овом смислу, након препоруке хришћанима у 30. глави да чине „све оно што је својствено освећењу (ποιήσωμεν τὰ τοῦ ἁγιασμοῦ πάντα – 30: 1)” и избегавају сваку порочност [Van Unnik 1951: 204–248; Meeks 1993: 150–173],⁷ у гл. 31: 2, Авраам се описује као благословен јер је „вером извршио правду и истину” (δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν διὰ πίστεως ποιήσας). У гл. 10: 1 Климент Римски парафразира речи из новозаветне посланице Јаковљеве у којој се говори да је Авраам због своје вере и делатног поверења у Бога назван „пријатељем Божијим” (φίλος θεοῦ – Јак 2: 23). Понављајући ову парафразу Климент Александријски (око 150 – 215) додаје да је поред дара вере Авраам поменути епитет заслужио и скромношћу јер се није узносио већ је за себе говорио да је „прах и пепео” (ὁ γάρ τοι φίλος θεοῦ διὰ πίστιν ἐλευθέραν κληθεὶς Ἀβραάμ οὐκ ἐπῆρθη τῇ δόξῃ, μετριοπαθῶν δὲ ἔλεγεν· «ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός») [Stählin und Früchtel 1960: 292]. Утицај старозаветне егзегезе аутора Прве Климентове посланице Коринћанима евидентан је и у доцнијем, формативном периоду класичне теолошке мисли. Пратећи овај узор Дидим Слепи (око 313 – 398) доноси идентично сведочење (ἀλλὰ καὶ Ἀβραάμ ὁ “φίλος θεοῦ” χρηματίσας λέγει· “ἐπειδὴ ἠρξάμην λαλεῖν πρὸς τὸν κύριόν μου, ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός”) [Henrichs 1968: 140]. Атанасије Александријски (296–373) епитет „пријатељ Божији” повезује с Авраамовом спремношћу на безгранично

⁷ Чинити „оно што је својствено освећењу” заправо значи бежати од „нечистих здруживања... новаторских нереда... гнусне гордости” (30.1), а приљубљивати се „онима којима је благодат дата од Бога” и „оденути се у једносмисленост” јер хришћани једино на овакав начин верују онако како то Бог очекује од њих и „оправдавају себе делима а не речима” (30.3). Примери вере пројављене на управо овакав начин присутни су изобилно у приповестима о старозаветним личностима и догађајима и ово је један од разлога због којег аутор у прилог својој молби Коринћанима опширно подсећа на њих.

пожртвовање у околностима највећих искушења (πειραζόμενος γὰρ ἄχρι τοῦ ἀνενέγκαι θυσίαν τὸν ἴδιον ἀγαπητὸν υἱὸν τῷ Θεῷ, καὶ εἴληφε τηλικούτου χρηματισμὸν ὃ Ἀβραὰμ καλεῖσθαι φίλος Θεοῦ) [Migne 1857: 1301]. Василије Велики (330–379) цитира речи Климента Римског и наглашава Авраамову веру и послушност (Φίλος Θεοῦ ὁ μακάριος Ἀβραὰμ καὶ εἶρηται, καὶ ἔστι. Φίλος διὰ πίστιν, φίλος δι’ ὑπακοὴν Θεοῦ) [Migne 1857: 752]. Кирило Јерусалимски (око 313 – 386) у катихезама новопросвећенима каже да је Авраам учинио многа добра, али да је назван „пријатељем Божијим” због своје вере (πολλὰ μὲν γὰρ κατώρθωσεν· ἀλλ’ οὐδέ ποτε φίλος Θεοῦ ἐκλήθη, ἀλλ’ ὅτε ἐπίστευσε) и самоодрицања, тј. напуштања родитеља, отаџбине, земље и куће којим је своју веру посведочио (Κατέλιπε γονέας διὰ πίστιν· κατέλιπε πατρίδα, καὶ χώραν καὶ οἰκίαν διὰ τὴν πίστιν) [Reischl und Rupp 1967: 56–57]. У контексту наглашавања вере као покретача свих осталих врлина, у гл. 32: 4 Прве посланице Коринћанима Св. Климента Римског експлицитно се каже да „нисмо оправдани собом самима... нити својим делима која смо учинили у преподобности срца (ἢ ἔργων ὧν κατειργασάμεθα)... него вером (διὰ τῆς πίστεως)” [Lindemann 2005: 9–24].⁸

Међутим, како аутор појашњава, феномен вере мора бити пропраћен живљењем врлинског живота (33–36). Изрази као што су послушност (ὑπακοή – 9: 3; 10: 2; 10: 7; 9: 1; 63: 1), гостољубље (φιλοξενία – 1: 2; 10: 7; 11: 1; 12: 1), снисходљивост, кротост (ἐπιείκεια – 13: 1; 30: 8; 56: 1; 58: 2; 62: 2), слога (ὁμόνοια – 9: 4; 11: 2; 20: 3; 20: 10; 20: 11; 21: 1 20: 3; 34: 7; 49: 5; 50: 5; 60: 4; 61: 5; 63: 2; 65: 1), смиреноумље (ταπεινοφροσύνη – 21: 8; 30: 8; 56: 1), чињење добра (ἀγαθοποιία – 2: 2; 2: 7; 33: 1; 34: 2; 2: 2), целомудреност (σωφροσύνη 62: 2; 64: 1) – представљају пројаву вере и Климент их користи пре свега имајући у виду неодвојивост вере од њених манифестација у делима, као и своје пастирске мотиве за писање *Посланице* [Nielsen 1962: 131–150; Перишић 2009: 137–152].⁹ Ове врлине Климент истиче из разлога што оне, сагласно Предању и садржини библијских текстова, доприносе очувању и утврђењу јединства Цркве. Практиковање ових врлина представља пројаву аутентичне вере и пројаву духа заједништва. Вера је мотивација за пројаву ових врлина и оне су манифестација истините вере: „А све то потврђује вера у Христа” (Таῦτα δὲ πάντα βεβαίωι ἢ ἐν Χριστῷ πίστις – 22: 1).

У *Посланици* се могу пронаћи и места на којима се појам πίστις користи на уопштен начин – да би означио феномен веровања – као нпр. када се говори о постављању епископа и ђакона онима „који буду веровали” (τῶν μελλόντων πιστεῦειν – 42: 4). Међутим, иако је смисао појма местимично уопштен (уп. и 62: 2), од кључног значаја је да се у закључку списа вера

⁸ Паралела с теологијом апостола Павла на овом месту је више него очигледна. Уопштено посматрано, Божија иницијатива у сотириологији и домостроју спасења представља опште место у библијској и патристичкој мисли.

⁹ Пасивна или неделатна вера је апсолутно незамислива у контексту хришћанског искуства и богословског помишљања. У овом контексту, иако човек својим делима не може сâм себи осигурати вечно постојање јер је Бог онај који даје живот, вера у хришћанском смислу речи јесте нераскидиво повезана с манифестацијама вере у делима.

поставља на чело врлина које у *Посланици* сумирају допринос јединству Цркве: „вера, страх, мир, трпљење и дуготрпеливост, уздржање...” (64: 1).

За Св. Климента вера пре свега подразумева поверење, увереност, посвећење и верност поретку и миру у заједници Цркве. Ови аспекти су наглашенији него, примера ради, вера која се афирмише у контексту интелектуалне елаборације различитих догматских учења. Аутор у *Посланици* не инсистира на ноетичким аспектима хришћанске вере, али поједини делови текста јасно указују на његову свест о чињеници да је прихватање и саглашавање с одређеним доктринарним наративима такође саставни део веровања. Примера ради, у гл. 23–27 изложена је аргументација у прилог истинитости Васкрсења, која имплицитно сведочи о томе да вера подразумева когнитивне афирмације у вези с Христовим васкрсењем. У овом контексту, вера у васкрсење попут оне коју је имао Јов представља пројаву „уверености добре вере” (ἐν πεποιθήσει πίστεως ἀγαθῆς – 26: 1–3).

ВЕРА, ПОСЛУШНОСТ РЕЧИ БОЖИЈОЈ И „ОНО ШТО ЈЕ НА КОРИСТ СВИМА”

Слично овоме, поред тога што је вера превасходно дар Божији, а обећања Божија често објект вере у *Посланици*, само Божије тројично постојање такође представља „веру и наду изабраних” (πίστις καὶ ἡ ἐλπίς τῶν ἐκλεκτῶν – 58: 2; упореди и 60: 4). „Увереност” у реч Божију” (πιστωθέντες ἐν τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ – 42: 3) потпомогнута дејством Духа Светог водила је апостоле ка проповедању доласка Царства Божијег. Климент самог Бога у два наврата назива *Верним* (πιστός) „у обећањима” (τῷ πιστῷ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις – 27: 1) и „у свима нараштајима” (ὁ πιστὸς ἐν πάσαις ταῖς γενεαῖς – 60: 1).

Човекова *верносћ* Богу пројављује се кроз служење, проповед и спавање творевине као у случају Ноја (9: 4), послушност речима Божијим, као у случају Аврама (10: 1), смиренумљем и негорделивошћу попут Мојсија (17: 5). Човек је такође *верујући* када је „моћан исказати знање, мудар у расуђивању речи, чист у делима и тражи *оно што је на корисћ свима*” (ζητεῖν τὸ κοινωφελὲς πᾶσιν – 48: 5).

У овом контексту, веома важан детаљ за потпуније схватање Климентовог разумевања поретка у Цркви и вере повезане с њим јесте чињеница коју он посебно наводи, а то је да су „мужеви (ἄνδρες)” (а они се непосредно доводе у везу с незаконито и неоправдано свргнутим презвитерима) постављани (тј. да им је предавано апостолско служење) са „сагласношћу целе цркве” (συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης – 44: 3). Улога целокупне заједнице је очигледна такође и у стиху 54: 2 где се мноштву (πλήθος) приписује власт заповедања и доношења изузетно значајних одлука, тј. одлука о евентуалном свргавању постављених служитеља (упор. 44: 3).¹⁰ Сасвим је, дакле, очигледно да служење (у контексту проблема

¹⁰ Улога целокупне заједнице за одржавање поретка и за избор предстојатеља заједнице представља једну од најзначајнијих карактеристика ранохришћанског разумевања саборности. Узгред, појам λαϊκός у 40: 5 појављује се по први пут у целокупној хришћанској литератури.

у Коринту – презвитерско служење) за Климента не представља реалност која се превасходно односи на функционисање индивидуа које не подразумева вредновање и консензус о достојности служења од стране *целокућне* заједнице хришћана.

Служење (и апостолско наслеђе које га теолошки утемељује) у Климентовој посланици је осликано као еклисијални феномен у самој својој суштини, тј. као феномен који не само да се тиче свих, у смислу да утиче на живот свих, већ који подразумева активно укључење свих у поступак избора и рецепцију изабраних служитеља и плодова њиховог служења. По Климентовим речима, цела Црква је у дугом временском периоду имала ингеренције (и обавезу, као саставни део своје пројаве вере у Бога, оваплоћене у животу њихове помесне цркве) да их прати и вреднује њихово служење (*μεμάρτυρημένους τε πολλοῖς χρόνοις ὑπὸ πάντων* – 44: 3). Другим речима, појам вере у теологији *Посланице* подразумева да целокупна заједница Цркве не само да учествује у избору служитеља, већ има обавезу да расуђује о квалитету служења и да на основу овог расуђивања заузима став о достојности или пак недостојности њиховог служења. У овом контексту, Климентово учење о Цркви и вера коју би њени чланови требало да својим животом и поступцима пројављују ни у ком случају се не могу ускладити с угрожавањем јединства и поретка самовољом и завишћу мале групе бунтовника у коринтској заједници.

* * *

Климентова *Прва посланица Коринћанима* представља један од најзначајнијих писаних докумената постапостолске епохе који својим садржајем рефлектује сву турбулентност и драматику која је пратила ранохришћанске заједнице у процесу њихове институционалне стабилизације. *Посланицу*, као и знатан део корпуса *Дела айостолских ученика* коме она припада, карактерише изразита контекстуална условљеност, која је одлучујуће утицала на агенду, стил и аргументацију аутора. С обзиром на чињеницу да је непосредан повод за настајање списа представљао сукоб који је избио у хришћанској заједници у Коринту, а који је као свој узрок имао спор у вези с разумевањем еклисијалних структура и поретка, писац *Посланице* је појам вере пресудно повезао пре свега с поштовањем поретка и очувањем јединства Цркве. У овом смислу, услед одсуства ургентних дилема и спорова у вези с учењем о некој конкретной теолошкој теми, појам вере је неопходно сагледавати у контексту Климентовог наглашавања значаја послушности, очувања мира и слоге, и поштовања постојећих јерархијских структура које Климент повезује с темом наслеђа апостолског служења. Смиреноумље, кротост, гостољубље, послушност и остале врлине које аутор истиче као неодвојиве од аутентичног хришћанског етоса, у еклисијалној заједници требало би да делују као кохезивни фактор у процесу изградње и очувања поретка и јединства Цркве. Штавише, врлине које би хришћани требало да пројављују у овом контексту заправо су једина истинита манифестација послушности самом Богу, јер је Он, сагласно својој вољи пројављеној

кроз Христово и, касније, кроз апостолско служење, утемељивач поретка и служби у Цркви. Насупрот овоме, свака активност чланова Цркве која је усмерена на изазивање дисхармоније и подела представља сушту супротност и активно супротстављање вољи Божијој.

Појам вере у *Посланици* повезује се с поверењем у Божија обећања, у контексту остварења спасења човека и творевине, и у циљу поткрепљења овог става аутор наводи бројне примере из старозаветне и новозаветне литературе који на делотворан начин илуструју адекватну пројаву хришћанске вере. Бог је веран својим обећањима и стога Он сâм представља превасходан субјект вере. Међутим, с обзиром на чињеницу да су Његова обећања остварена послањем Христа који је утемељио Цркву, као кулминацију Божије промислитељне активности, аутентична вера би требало да узводи ка утврђивању поретка, мира и јединства у Цркви. Однос поверења између човека и Бога мора бити узајаман, односно човек би на Божију верност требало да одговори творењем добрих дела, која, иако сама по себи нису довољна да без вере човека уведу у вечну заједницу с Богом, ипак представљају показатељ аутентичности његовог обраћења и преумљења. Лично освећење које се пројављује у бројним и разноврсним врлинама увек је неопходно сагледавати у контексту онога „што је на корист свима”. Аутентична вера, која је уравнотежена са чињењем добрих дела, представља основ на којем се темељи одговорност сваког појединачног члана заједнице за учешће у избору конкретних личности за различите форме служења у Цркви (који се одвија уз „сагласност целе цркве”), али и за континуирано вредновање њиховог служења. Основна мотивација аутора *Прве Климентине* је превасходно његова пастирска брига о васпостављању нарушеног јединства у Коринтској цркви и његова аргументација и размишљање о појму вере су, последично, усаглашени с овом мотивацијом. У сваком случају, сама чињеница да су у *Посланици* присутни различити значајни и разноврсни аспекти појма вере сведочи о томе да је богатство и плуралитет значења које је овај појам имао у библијским текстовима наслеђен већ у једном од најранијих текстова патристичке књижевности.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И КЛАСИЧНА ЛИТЕРАТУРА

- Ђаковац, Александар (2014). Der Platz der Theologie in der christlichen Überlieferung der Orthodoxen Kirche. *Philotheos*, 14: 224–236.
- Јевтић, Атанасије (1999). Св. Климент Римски. Прва посланица Коринћанима. *Дела айосџолских ученика*. Врњачка Бања: Манастир Хиландар, Манастир Тврдош. Превод: Атанасије Јевтић.
- Henrichs, Albert /ed./ (1968). Didymus Caecus. *Commentarii in Job* (1–4), 109.3-109.6. Didymos der Blinde. *Kommentar zu Hiob* 1. Bonn: Habelt, 140.
- Jaubert, Annie /ed./ (1971). Clemens Romanus, *Epistula I ad Corinthios*. Sources chrétiennes 167. Paris: Cerf, 98–204.
- Migne, Jacques P. /ed./ (1857). Athanasius Alexandrinus. *Sermo de patientia* [Sp.], MPG 26, 1301. 16-19.
- Migne, Jacques P. /ed./ (1857). Basilus Caesariensis. *Adversus Eunomium* (libri 5), MPG 29, 752. 41-45.

- Reischl, Wilhelm Carl e Joseph Rupp /ed./ (1967²). Cyrillus Hierosolymitanus. *Catecheses ad illuminandos* 1-18. 5.5, Cyrilli Hierosolymorum archiepiscopi opera quae supersunt omnia 2, Hildesheim: Lentner, 56–57.
- Stählin, Otto und Ludwig Früchtel /ed./ (1960³). Clemens Alexandrinus. *Stromata* 4.17.106. Die griechischen christlichen Schriftsteller 52. Berlin: AkademieVerlag, 292.

ОСТАЛА ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Јевтић, Атанасије (2015). *Пап̄ролоџија 1: црквени Оци и писци прва три века историје Цркве*. Београд, Требиње и Лос Анђелес: Епископије Захумско-Херцеговачка, Западно-Америчка и ПБФ.
- Перишић, Владан (2009). ΠΕΤΙΣ: философско-научни и библијско-патристички појам вере, у: *И вера и разум*. Београд: Службени гласник, 137–152.
- Bévenot, Maurice (1966). Clement of Rome in Irenaeus's Succession-List. *The Journal of Theological Studies* XVII, 1: 98–108.
- Filson, Floyd V. (1939). The Significance of the Early House Churches. *Journal of Biblical Literature* LVIII, 2: 105–112.
- Gregory, Andrew F. (2005). 1 Clement and the Writings that later formed the New Testament, In Andrew F. Gregory, Christopher M. Tuckett (yp): *The Reception of the New Testament in the Apostolic Fathers*. Oxford и New York: Oxford University Press, 129–157.
- Gregory, Andrew F. (2006). 1 Clement: An Introduction. *The Expository Times* CXVII, 6: 223–230.
- Hagner, Donald A. (1973). *The Use of the Old and New Testaments in Clement of Rome*. Leiden: Brill, 135–350.
- Jeffers, James S. (1991). *Conflict at Rome: Social Order and Hierarchy in Early Christianity*. Minneapolis: Fortress Press, 90–105.
- Koet, Bart J. (2013). Isaiah 60:17 as a Key for Understanding the Two-fold Ministry of ἐπισκόποι and διάκονοι according to First Clement (1 Clem 42:5). In: Bart J. Koet, et al. (yp): *The Scriptures of Israel in Jewish and Christian Tradition*. Leiden: Brill, 345–362.
- Lindemann, Andreas (2005). Paul's Influence on 'Clement' and Ignatius, In: Andrew F. Gregory, Christopher M. Tuckett (ed.): *Trajectories through the New Testament and the Apostolic Fathers* Oxford: Oxford University Press, 9–24.
- Maier, Harry O. (2002). *The Social Setting of the Ministry as Reflected in the Writings of Hermas, Clement and Ignatius*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 87–146.
- Meeks, Wayne A. (1993). *The Origins of Christian Morality – The First Two Centuries*, New Haven and London: Yale University Press, 150–173.
- Moriarty, W. (2012). 1 Clement's View of Ministerial Appointments in the Early Church. *Vigiliae Christianae* Vol. 66, No. 2 (2012): 115–138.
- Nielsen, Charles M. (1962). Clement of Rome and Moralism. *Church History* XXXI, 2: 131–150.
- Nielsen, Dave (2007). Clement of Rome as Seen Through an Apostolic Paradigm. *Studia Antiqua* V, 2: 61–75.
- Nunn, Henry P. V. (1946). The Background of the Epistle of Clement of Rome. *The Evangelical Quarterly* XVIII, 1: 39–45.
- Peterlin, Davorin (1996). Clement's Answer to the Corinthian Conflict in AD 96. *Journal Of The Evangelical Theological Society* XXXIX, 1: 57–69.
- Petitfils, James (2016). *Mos Christianorum: The Roman Discourse of Exemplarity and the Jewish and Christian Language of Leadership*. Tübingen: Mohr Siebeck, 141–197.
- Van Unnik, Willem C. (1951). 1 Clement 34 and the 'Sanctus'. *Vigiliae Christianae* V, 1: 204–248.
- Von Campenhausen, Hans (1969). *Ecclesiastical Authority and Spiritual Power in the Church of the First Three Centuries*. Baker, J. A. Stanford: Stanford University Press, 76–123.
- Zizioulas, John D. (1997). *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church*. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press, 171–208.

THE NOTION OF FAITH (ΠΙΣΤΙΣ) IN THE FIRST EPISTLE TO
THE CORINTHIANS OF ST CLEMENT OF ROME

by

ZDRAVKO JOVANOVIĆ

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology
Mije Kovačevića 11b, Belgrade, Serbia
zjovanovic@bfspc.bg.ac.rs

SUMMARY: *The First Epistle to the Corinthians* of St Clement of Rome is one of the most ancient patristic documents from the body of texts of Christian literature. It reflects diversified theological and cultural issues from the turbulent transitional period, from the apostolic to the post-apostolic era of the primitive Christianity. What triggered the writing of the epistle was the unrest and upheaval in the Corinthian community of Christians caused by the illegitimate deposal of some of the local presbyters. In the epistle, the subject of respect for the ecclesial structures and the hierarchical order is directly connected to the notion of the authentic faith. In this context, the present paper offers a presentation of an early Christian attitude of connecting the faith (πίστις) with a distinct ethos which the author of the Epistle illustrates by means of exegesis of paradigmatic Old and New Testament texts. The resolution of conflict, which is Clement's primary goal, is reconstructed by means of examining his mode of combining the faith with works or with practical manifestation which implies sociological and not merely individual and introspective connotations. A faith put in practice should unequivocally be manifested by the strive for concord and peace, by a practice of humility, gentleness, hospitality, obedience, and other virtues which build cohesion, instead of destruction, in the community of Christians. A contribution of the present paper is to be found mainly in the analysis of Clement's theological interpretation of tension between faith and works which was prominent in the earliest New Testament and Patristic writings, but also in the contemporary theological thought as well.

KEYWORDS: Clement of Rome, faith, ecclesial structure, unity, order